

ФЛЯЖНІКОВА Я. В.,
аспірант кафедри організації судових,
правоохоронних органів та адвокатури
(Національний університет
«Одеська юридична академія»)

УДК 346.1

ЧИ ТОРКНУЛАСЬ МОНОПОЛІЯ АДВОКАТУРИ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРОЦЕСУ?

Стаття присвячена аналізу впровадження адвокатської монополії на основі новел законодавства України й позицій науковців та практиків; формулюванню правових та практичних висновків і пропозицій, спрямованих на вдосконалення їх правової регламентації у господарському судочинстві.

Ключові слова: адвокат, представництво, монополія адвокатури, господарський процес, юридична допомога.

Статья посвящена анализу внедрения адвокатской монополии на основе новелл законодательства Украины и позиций ученых и практиков; формулировке правовых и практических выводов и предложений, направленных на совершенствование их правовой регламентации в хозяйственном судопроизводстве.

Ключевые слова: адвокат, представительство, монополия адвокатуры, хозяйственный процесс, юридическая помощь.

The article associated with an analysis of the legal counsel of a monopoly on the basis of the legislation of Ukraine's position on scientists and practices; formulated by the legal and practical laws and proposals, right on the basis of the legal regulations of the court.

Key words: attorney, representation, monopoly of the bar, economic justice, legal assistance.

Вступ. В умовах реформації законодавства, зокрема й у сфері адвокатури, проблематика адвокатської монополії є наслідком непоодиноких дискусій та обговорень серед широкого кола правників. Під час бурхливого розвитку юридичних інституцій, монополія адвокатури поступово впроваджується в усі без винятку юридичні процеси, у тому числі й господарський. Різні думки й підходи щодо розуміння адвокатської монополії викликають необхідність визначення її місця й ролі серед юристів, адвокатів та й у суспільстві загалом.

Окремі питання адвокатської монополії стали предметом розгляду зарубіжних і вітчизняних науковців, а також представників адвокатської спільноти, зокрема таких, як Н. Бакаянова, К. Лівінська, Р. Вереша, Л. Адашис, Ю. Копійко, Л. Островська, О. Кучерявий, проте ця проблематика у контексті господарського судочинства опрацьована недостатньо, що викликало підвищену увагу й актуальність дослідження.

Постановка завдання. Мета статті – здійснення аналізу позицій науковців й практиків щодо впровадження адвокатської монополії у законодавство України; формулювання правових та практичних висновків і пропозицій, спрямованих на вдосконалення їх правової регламентації у господарському судочинстві.

Результати дослідження. Проведення комплексу заходів щодо вироблення інституційних засад адвокатури України; приведення законодавства, що регулює діяльність цього

правозахисного інституту, у відповідність до європейських стандартів; визначення видів правової допомоги, які можуть здійснюватися лише адвокатом, визначено Стратегією реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 рр., схваленою Указом Президента України від 20.05.2015 р. № 276/215 [10]. Ця Стратегія окреслила вектори реформування не лише системи судоустрою і судочинства, але й суміжних правових інститутів, до яких належить адвокатура і прокуратура. Мета вказаних заходів насамперед пов'язана із нагальною потребою підвищення якості надання правової допомоги та якості здійснення правосуддя в цілому, не обмежуючи при цьому учасників судового процесу у праві на доступ до правосуддя.

Закономи України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02.06.2016 р. №1401-VIII та «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 р. № 2147-VIII делегували право на судове представництво адвокатам.

З 1 січня 2017 р. розпочався трьохрічний етап поступового запровадження адвокатської монополії в усіх судових інстанціях: виключно адвокати з 1 січня 2017 р. здійснюють представництво інтересів юридичних і фізичних осіб у Верховному Суді, з 1 січня 2018 р. – в судах апеляційної інстанції, а з 1 січня 2019 р. здійснюватимуть у судах першої інстанції. Представництво органів державної влади та органів місцевого самоврядування в судах виключно прокурорами або адвокатами здійснюватиметься з 1 січня 2020 р.

Відтак, у Конституції України встановлено норми щодо виключного права адвокатів на представництво у судах, яке отримало назву «адвокатська монополія» і спричинило гарячу дискусію серед представників органів державної влади і професійного юридичного співтовариства, а також в колах науковців та практиків.

На перший погляд, така новація є логічною, адже держава в цьому випадку гарантує, що «професійна правнича допомога» буде надана адвокатом, який матиме необхідний рівень професійної підготовки, буде пов'язана із правилами професійної етики, законодавчими вимогами доступу до професії, нестиме відповідальність за неналежне виконання свого професійного обов'язку.

На думку С. Степанової, «...юридична допомога може вважатись якісною, кваліфікованою тільки тоді, коли в процесі її надання не були порушені норми законодавства й/або професійної етики. Значні труднощі виникають при визначенні показників, за якими можна зробити висновок про те, що допомога була надана юридично виважено, якісно, ефективно» [8, с. 6]. Обов'язок надавати професійну правничу допомогу покладено саме на адвокатів.

Як підсумовує Н. Фешик, основне завдання введення «монополії» – не наділення будь-кого конкурентними перевагами по відношенню до іншого, а підвищення якості юридичних послуг, виведення з тіньового обороту юристів, які не мають статусу адвоката та відповідного теоретичного та практичного досвіду, навичок і умінь, але в той же час надають юридичні послуги на підприємницькій основі [12, с. 8].

Слово «монополія» саме по собі лякає і несе негативне забарвлення. У сучасному суспільстві поширеним є твердження, відповідно до якого будь-яка монополія – це зло, оскільки вона перешкоджає розвитку конкуренції та негативно впливає на якість товарів і послуг, що реалізуються. Тобто в традиційному розумінні під монополією мається на увазі відсутність конкуренції на ринку. Як правильно зауважує О. Фелдін, «монополія» адвокатури достатньо умовна. У традиційному розумінні під монополією мається на увазі відсутність конкуренції на ринку. Однак основна характеристика монополії одразу усувається чисельністю адвокатського корпусу: у Франції діє більше ніж 47 тис. адвокатів, в Іспанії – понад 48 тис., у Німеччині – близько 163 тис. Тому будь-які твердження про монополізацію адвокатури виглядають надуманими [11, с. 9].

Підтвердженням цьому є звіт Національної асоціації адвокатів України за 2017 р., згідно з яким кількісний склад адвокатів станом на 12. 12. 2017 р.: склав близько 39 тис. адвокатів [4].

Заступник Голови Національної асоціації адвокатів України В. Гвоздій щодо вислову «монополія адвокатури погана як принцип» зауважує, що термін «монополія» ніколи не мав для бізнесу позитивної конотації і невдала метафора заклала певне упереджене ставлення до цього явища. Однак насправді йдеться про впорядкування ринку юридичних послуг та приведення його у відповідність до стандартів розвинених економік, таких як у Німеччині, США, Великобританії та інших. Саме в цих державах існує висока потреба в якійсь правовій допомозі, яка в умовах справедливого суду та верховенства права є запорукою розвитку бізнесу. Високих стандартів якості можна досягнути виключно за умови, якщо буде встановлено жорсткі, однак прозорі механізми відповідальності учасників ринку, чітко врегульовані умови роботи на ринку, рівні для всіх, хто такі послуги надає. Без монополії досягти цього неможливо [2, с. 3].

Але не всі позитивно сприймають такі нововведення. Наприклад, на переконання О. Куликова, саме слово «монополія» має негативне забарвлення, якщо йдеться про ринок послуг в умовах вільної економіки. Посилання на «європейський досвід» сьогодні використовується як щось однозначно правильне, беззаперечне і безпомилкове. При цьому прихильники монополії не враховують історію адвокатури західних демократій і її вплив на їх становлення. То була історія боротьби, вплив якої – колосальний. У нас же упродовж тривалого часу інститут адвокатури мав побічний характер і не сприяв формуванню культури прав людини, розвитку правової свідомості. І якщо встановлення монополії адвокатури є еволюційним кроком, то на цей щабель українська адвокатура ще не ступила, оскільки перед цим слід знайти реальну незалежність від держави та довіру людей [5, с. 9].

Не у захваті від «адвокатської монополії» безпосередні монополісти. Наприклад, на думку сектору житлово-комунального господарства, введення адвокатської монополії призведе до того, що більшість практикуючих професійних юристів вимушено позбудуться частини своїх клієнтів та замовників юридичних послуг і, як наслідок, частини свого заробітку. Та чи зможе залучений ззовні сторонній адвокат якісно та у встановлені строки захистити інтереси юридичної особи краще, ніж штатний юрист, котрий пропрацював на підприємстві певний час і досконало розуміється на юридичних тонкощах цієї сфери? Тому, цілком закономірною є думка, що штатні юрисконсульти підприємств, установ, організацій є досить фаховими та професійними у захисті інтересів своїх роботодавців і замовників, і наявність адвокатського посвідчення у такому разі не додасть кінцевим споживачам послуг додаткових вигод, гарантій тощо. А замість реального підвищення якості правової допомоги в умовах чесної конкуренції адвокатські послуги фактично нав'язуються клієнту примусово [1, с. 4].

Наслідком неоднозначного відношення суспільства до «адвокатської монополії» можна назвати електронну петицію Сергія Палія «Скасування монополії адвокатів на представництво в судах», подану 10 січня 2017 р. Проте заради справедливості слід зазначити, що ця петиція не набрала достатньої кількості підписів (105 із необхідних 25 000) [7, с. 6].

Якими б не були бачення, думки, твердження, заперечення чи висновки, «монополію» адвокатів на представництво в судах, про яку роками дискутували юристи, тепер можна вважати такою, що відбулася» [6, с. 5]. І в цьому ми солідарні з Д. Кухнюком.

Аналіз нових процесуальних кодексів свідчить, що порядок здійснення правосуддя судами господарської, адміністративної та цивільної юрисдикції змінився. Зміни торкнулися і представництва інтересів юридичних та фізичних осіб у судах, зауважує О. Степанюк.

Що ж являє собою «адвокатська монополія»?

Якщо звернутись до процесуального законодавства, яке набрало чинності 15.12.2017 р., то передбачається, що представником у суді може бути адвокат або законний представник. До прикладу, Господарський процесуальний кодекс України (далі – ГПК України) містить перелік випадків, коли можливе представництво не адвокатом, а іншою особою.

Так, положеннями ст. 16 ГПК України передбачено, що учасники господарської справи мають користуватися правничою допомогою, а представництво у суді, як вид правничої допомоги здійснюється виключно адвокатом (професійна правнича допомога), крім тих випадків, які встановлені у законі.

Причому ст. 56 ГПК України вказує на те, що сторона, третя особа, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах іншої особи, може брати участь у судовому процесі особисто (самопредставництво) та (або) через представника [3].

Так, представником може бути законний представник (батьки, усиновлювачі, опікуни чи інші особи, визначені законом).

При розгляді справ у малозначних спорах представником може бути особа, яка досягла вісімнадцяти років та має цивільну процесуальну дієздатність.

Самопредставництво – коли сторона або третя особа бере участь у судовому процесі особисто. Наприклад, юридична особа може брати участь у господарській справі через свого керівника або члена виконавчого органу, уповноваженого діяти від її імені відповідно до закону, статуту, положення (самопредставництво юридичної особи).

На думку О. Степанюка, це призвело до того, що у юридичної особи, окрім можливості укласти договір про надання професійної правничої допомоги з адвокатом, тепер існують ще два варіанти дотримання норми ГПК України. Або керівник підприємства особисто ходитиме на судові засідання, попередньо опанувавши тонкощі господарського процесуального кодексу і судової практики, або керівника юридичного підрозділу потрібно буде ввести до виконавчого органу, одночасно виписати його повноваження щодо представництва в статуті (положенні) і зафіксувати повноваження діяти від імені юридичної особи в єдиному державному реєстрі [9, с. 8].

Підтвердженням є ст. 58 ГПК України, в ч. 1 якої встановлено, що представником у суді може бути адвокат або законний представник, а в ч. 2 – що при розгляді малозначних справ представником може бути особа, яка досягла вісімнадцяти років, наділена цивільно-процесуальною дієздатністю, окрім тих осіб, які за законом не можуть бути представниками [3].

ГПК України до малозначних справ відносить такі: справи, у яких ціна позову не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб (станом на 01 січня 2018 р. – 176 200 грн.); справи незначної складності, визнані судом малозначними, крім справ, які підлягають розгляду лише за правилами загального позовного провадження, та справ, ціна позову в яких перевищує п'ятсот розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб (станом на 01 січня 2018 р. – 881 000 грн.). Для таких справ, пріоритетом є їх швидке вирішення, а їх розгляд здійснюється у порядку спрощеного провадження. У цьому разі до уваги судом беруться до уваги такі чинники: ціна позову, значення справи для сторін, способ захисту, що був обраний позивачем, категорія та складність справи, обсяг доказів та їх характер, питання щодо призначення експертизи, обсяг та характер доказів у справі, в тому числі, чи потрібно у справі призначити експертизу, викликати свідків тощо; кількість сторін та інших учасників справи; чи становить розгляд справи значний суспільний інтерес; думка сторін щодо необхідності розгляду справи за правилами спрощеного позовного провадження.

Необхідно зазначити, що цей перелік не достатньо чіткий та неоднозначний, що надає суду можливість розглянути у порядку спрощеного провадження будь-яку справу, за виключенням конкретних обмежень.

Не можуть бути визначені як малозначні або справи незначної складності в господарському процесі справи наступних категорій: про банкрутство; за заявами про затвердження планів санації боржника до відкриття провадження у справі про банкрутство; у спорах, які виникають з корпоративних відносин, та спорах з правочинів щодо корпоративних прав (акцій); у спорах щодо захисту прав інтелектуальної власності, крім справ про стягнення грошової суми, розмір якої не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб; у спорах, що виникають з відносин, пов'язаних із захистом економічної конкуренції, обмеженням монополізму в господарській діяльності, захистом від недобросовісної конкуренції; у спорах між юридичною особою та її посадовою особою (у тому числі посадовою особою, повноваження якої припинені) про відшкодування збитків, заподіяних такою посадовою особою юридичній особі її діями (бездіяльністю); у спорах щодо приватизації державного чи комунального майна; інші вимоги, об'єднані з вимогами у спорах, вказаних у вищезазначених пунктах.

Висновки. На підставі вищевикладеного можна зазначити, що тотальної та беззапечної монополізації адвокатури у господарському процесі не прослідковується. Зрозуміло, що для суспільства відсутність монополії є більш прийнятною. Причому це стосується будь-якого юридичного процесу, у тому числі й господарського.

Сьогодні, на жаль, ані держава, ані адвокати не зуміли виховати у суспільства почуття свідомої необхідності участі в судовому процесі винятково адвоката. Більшість клієнтів правових послуг в Україні не відрізняють звичайного фахівця у галузі права та адвоката. Різке обурення серед юристів не є значним досягненням законодавця.

Проте хотілося б відзначити, що адвокатська монополія не залишить без роботи українських юристів, адже законодавець чітко вказав, що юристи мають право брати участь у розгляді малозначних справ. Навіть більше, будь яка реформа має свої наслідки, а вже якими вони будуть – позитивними чи негативними – покаже час. А нові процесуальні кодекси потребують подальшого вивчення та доопрацювання.

Задля того щоб швидше зорієнтувати суспільство на основні новели та стрімкий розвиток законодавства, доцільно було б внести зміни до Розділу 2 ГПК України, та ч. 1 Статті 56 викласти у такій редакції: «...Представництво у господарському процесі здійснюється виключно адвокатом, окрім випадків встановлених у законі».

Список використаних джерел:

1. Адвокатська монополія ускладнить життя монополістів ЖКГ. URL: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwjesf-Nz_ncAhUnDZoKHT76DIwQFjAAegQIAhAB&url=http%3A%2F%2Fjkg-portal.com.ua%2Fua%2Fpublication%2Fone%2Fadvokatska-monopolja-uskladnit-zhittja-monopolstv-zhkg-52216&usg=AOvVaw0VykfZ9PKwC9-AIH9ug4LP
2. Гвоздів В. 5 міфів «про монополію» адвокатури, або чому бізнесу не треба боятися. Forbes: Україна. 2016. 10 червня. URL: <http://forbes.net.ua/ua/opinions/1417594-5-mifiv-pro-monopoliju-advokaturi-abo-chomu-biznesu-ne-treba-boyatisya>
3. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. № 1798-XII. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 6. Ст. 56.
4. Звіт про діяльність НААУ за 2017 рік. URL: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=5&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwj_5_jr9-cAhWkyqYKHccZDcUQFjAEegQIBhAC&url=http%3A%2F%2Ffunba.org.ua%2Fassets%2Fuploads%2Fsite%2FUNBA_ANNUAL_REPORT_2017_15_05.pdf&usg=AOvVaw1HNNHWBje8nDOgo-KqAuI76
5. Куликов О. Монополія адвокатури – це погано. НВ Бізнес. 2016. 25 липня. URL: <http://biz.nv.ua/ukr/experts/kulikov/monopolija-advokaturi-tse-pogano-180289.html>
6. Кухнюк Д. Виключне право адвокатів на представництво в судах. URL: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwiMi73V0-ncAhUnIpoKHQIZBz4QFjAAegQIARAB&url=http%3A%2F%2Fiadvocate.com.ua%2Fvyklyuchne-pravo-advokativ-na-predstavnytstvo-v-sudah-pro-et-contra%2F&usg=AOvVaw1W7i9QAlmRymJg8DNqr-gx>
7. Скасування монополії адвокатів на представництво в судах. URL: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=22&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwjd8YjRzencAhWGF5oKHefcBY84FBAWMAF6BAGJEA&url=https%3A%2F%2Fid.rada.gov.ua%2Fservices%2FPetition%2FIndex%2F2023%3Faname%3Dpublished&usg=AOvVaw2YD6HZGn-vYDtFlvAVyNmK>
8. Степанова С. Ефективна допомога захисника як складова конституційного права на професійну правничу допомогу та міжнародний стандарт права на справедливий суд. «Актуальна юриспруденція». Юридична науково-практична інтернет-конференція. Юридична науково-практична інтернет-конференція від 6 жовтня 2016 р. URL: http://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1332%3A041016-20&catid=161%3A2-1016&Itemid=201&lang=ru
9. Степанюк О. Судова реформа в Україні: наслідки для громадян і бізнесу. URL: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEw...>

d=2ahUKEwjAsomy1encAhVkdZokHc50Be8QFjAAegQIAxAB&url=http%3A%2F%2Fgn.in.ua%2F2018%2F01%2F19%2Fsudova-reforma-v-ukrajini-naslidky-dlya-hromadyan-i-biznesu%2F&usg=AOvVaw1F5AcikU93jskE5wcv3n31

10. Указ Президента України від 20.05.2015 р. № 276/215 «Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки». URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/276/2015>

11. Фелдін О. Монополія адвокатури: правила гри в Україні та світі. URL: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwih4t369uTcAhWxxKYKHVCC1kQFjABegQICRAB&url=https%3A%2F%2Fwww.pressreader.com%2Fukraine%2Fyurydychna-gazeta%2F20180424%2F282054802635981&usg=AOvVaw2Fhs1S_y5yFE9tjrYVetR_

12. Фешик Н. Адвокатська монополія на представництво у судах України – якісно позитивні зміни чи спосіб затягування клієнтів? URL: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwj5s-v78OTcAhWLxaYKHTPrBwoQFjAAegQIABAB&url=http%3A%2F%2Funba.org.ua%2Fpublications%2F1070-advokats-ka-monopoliya-na-predstavnictvo-v-sudah-ukraini-yakisno-pozitivni-zmini-chi-sposib-zatyaguvannya-klientiv.html&usg=AOvVaw1KGeTxYQeh2VCJ6QOqTkET>

